

szándékkal még a költészetet is elhallgattatják — vajon kit sért s kit bánt igazából? Hogy gyilkosokból lett forradalmárok és forradalmárrá vedlett gyilkosok pusztítják az „osztályellenséget”, s közben igazi, nagy vérfürdőkről álmodnak — kit sért ez? Pillanatnyi kegyetlenségek ezek, mennyivel hatalmasabb tőlük az álmok ígérete! S hogy mégis a pillanatnyi kegyetlenségek hosszú folyamata alkotja meg a világnyi valóságot, amit a magányos ember életnek, a magányával mit sem törődő közösség pedig történelemnek nevez — nos, ebben rejlik a mitológiába s az álmokba való menekülés lehetőségének a lényege. A mitológiai és az álmok elvitathatatlan biztonsággal mutatják meg, hol van a már-már elveszett ember helye. Megmutatja Istenfélő Dánielnek is, Simokovics úrnak is, Halálfejú Józsinak is, a Lírikusok valamennyiének — de mindenk előtt Kiss Lajosnak, aki fehér és fekete macska képében megálmodta a Jó és a Rossz elkülöníthetőségét. „... a macskák merően nézték a tenger hullámain, lehet, hogy Paolót, az olasz cápát lesték”, aki miatt majd a Gonosz Ember is végez magával.

Gion Nándor *Börtönről álmodom mostanában* című regényében erkölcsiség tekintetében a legrettenetesebb dolgok történnek: gyilkosság(ok), megvesztegetések, csempészs, erőszak, testi és lelki kínzás és gyötörődés, de a szenvedőket megszólítja, s útjukra elkíséri egy másik világ, megbocsájtást és könyörületet, jóságot és engesztelést ígérve a tévelygőknek. Talán ez még nem maga a boldogság, csak a boldogság közelsége. Még nem az igazi nyugalom, csak a megnyugvás reménye. Különös, hogy minden bűn és gyalázat közösségi eredetű, s társadalmi gyökerei vannak, a megtisztulást hozó álmokhoz való menekülésnek azonban csak egyéni útjai lehetnek. Társadalmi méretű a gonoszság, de vele szemben csak egyéni jóság és megbékélés létezhet. Mint ahogyan a megbékélés utáni szomjúság is csak az egyes lélek gyötrelmét szítja.

Miben hisznek Gion Nándor hősei? Talán az álmokhoz vezető s az álmokból fakadó egyéni kiteljesedésben, vagy a kiteljesedés megközelíthetőségében! Talán egy járható út megtisztító hatalmában, talán a megérkezés felszabadító élményében! Talán az ismeretlen partok szelídségében, talán a mindent felmelegítő, nagy-nagy tüzekben! Annyi bizonyos, vágyódásuk oly erőteljesen izzik, hogy fénye képes beragyogni a bűnök legsötétebb rejtékébe is! Így válik a *Börtönről álmodom mostanában* a tisztaság és megtisztulás regényévé.

A regényben minden együtt van, ami klasszikus értéké avathatja a művet. A megrajzolt egyéni sorsokban ott rejlik az író társadalmi valósággal szembeni erőteljes tiltakozása, s a lélek és

a szellem szabadságára és önrendelkezésére eszküvő elkötelezettsége. A politikum és az erőszak — és az erőszakos politikum — által meghatározott társadalmi körülmények mindvégig jelen vannak ugyan a műben, mégis valahogyan mindig az egyéni útkeresések s a megálmodott lehetőségek kerülnek az előtérbe. S mert ellentétre épül a kettősség, megrendítő erejűvé válik a lelkek menekülési kísérlete. Gion Nándor regénye lélektaniségében valódi modern műalkotás, hitében azonban az erkölcsiség klasszikus — és örök — értékeit idézi meg. (Fórum — Szépirodalmi. 1990.)

Mák Ferenc

Transzcendens etűdök

Baka István: Beavatások

Nem kell találkozni a szerzővel, elég a műveit olvasni, hogy kiderüljön: milyen erősen kötődik Baka a zenéhez. Sorolhatnánk verscímeket az *Égtájak célkeresztjén* tartalomjegyzékéből, de már a címünk is kölcsönzött: *A Város és az Idegen* (Kortárs 1979/3) című elbeszélése — amely hiányzik a kötetből — *Transzcendens etűd* címen jelent meg a kötetbeli kiadásban (*Szekszárdi mise* 1984.). Mit adhat ez a válogatás? A technikai készség fejlesztéséről volna szó? A többszörös nivódias fordító kiruccanasáról? A valóságábrázolás lírai eszköztárát kívánja a költő kiegészíteni, felfrissíteni? Vagy a művészi készség csillogtatásáról? A szerzői magabiztosság: „ezt is tudom”-járól? Netán természet után készült vázlatról, tanulmányról? Akik egy kicsit is ismerik a szerző sokoldalú tehetségét, azok kíváncsian forgatják a tetszetős kötet lapjait.

Ady óta (köz hely!) a költők nemcsak versben, hanem verseskötetben gondolkodnak: mindenki igyekszik kihasználni a ciklus- és a kötetkompozíció adta többletjelentés lehetőségét. Érdekes, hogy Baka két korábbi kötetében az elbeszéléseket egy-egy drámával fejezte be: *SZEKSZÁRDI MISE — A völgy felett lebegő lány* 1979., *A KISFIÚ ÉS A VÁMPÍROK — A korinthuszi menyasszony* 1987. Ezek a drámák az elbeszélések magvaiból sarjadtak, míg végül önálló művekké teljesedtek. A szerző most új ötlettel verseket illesztett válogatott epikus írásaihoz. A kiválasztott költemények tematikusan kapcsolódnak a kisprózaíráshoz; a líra lehetőségeivel, érzelmi benyomások és filozófiai utalások rögzítésével, felidézésével árnyalják a történeteket. Egy kivétel akad: a *Halottak napja* nyolcéves kisfiúja (1956-os emlék) azzal a történelemmel találkozik, amelyet felnőtteként majd elfogad, de amelyben —

akárcsak akkor — végtelen szemlélő marad. Ez az emlék személyes és közösségi egyszerre, csak át-
tétélekkel kapcsolódik a következő kisregényhez, *A kisfiú és a vámpírokhoz*, megelőlegezve Bakó Imre figuráját és sorsát. (A szerző alakja másutt is följezik az egyes szám első személy használata mellett: a *Szekszárdi misében* Baka Márton szerepel, az előbb említett műben pedig Bakó Imre nagybátyjának, Bakó Andrásnak, illetve költő ösüknak, Bakó Istvánnak figurái mutatnak rokonságot.) Máskülönbén a versek mindegyike ismert, így érdemben nem kívánunk róluk írni.

Fordítsuk figyelmünket a kötet szerkesztésre! Az epikus művek időrendben követik egymást: 1980, 1981, 1983, 1985 és 1989 a megírás dátuma. Ám ezek a keletkezési időpontok csak a teljes életmű ismeretében mondhatnák többet, akkor talán megérthetjük: miért akkor és miért ezek a művek születtek? Most azonban olyan összefüggésekre hívjuk fel a figyelmet, amelyek e kötet befogadását könnyíthetik meg, (ehhez az egyes műveket a tartalmi sorrendjükkel nevezzük meg).

Az első, a harmadik és az ötödik a viszonzatlan első szerelem élményszámlára fűződik fel. A *Vasárnap délután* olvastakor kíváncsian várjuk a kamaszélmény végkifejletét, amelynek kedvezőtlen alakulását értelmezi a *Margit*, hogy aztán a visszatérő téma az *Én, Thészeusz* lapjain kiforogja a megoldást: a kiskatona felnőtté avatását az ölés — ölelés végvidékén.

A második és a negyedik művet összekapcsolja a zenei téma (a rekviem), a misztika erős hatása és a történelmi-társadalmi létértelmezés kísérlete. Igaz, a múlt és a képzelet világa objektív előadásmódot követel, ám az időbeli távolság ellenére Sényer (*Szekszárdi mise*) és Bakó (*A kisfiú és a vámpírok*) monológjai egy töről fakadnak — s akkor még nem is szoltunk az egyező nevű szereplőkről, műcímekről.

Ezt a kettősséget szintetizálja az ötödik: egyrészt mert a kamaraopera témája is ehhez közelít, másrészt a szerző ott fedi fel labirintusos világértelmezését.

Az első és a másodikat Isten közvetlen és közvetett beavatkozása fogja össze: a fiú a Jóisten segítségével menekül meg a bűntől, nem lesz részese a doktor Hunfalvy és doktor Magyary elvtársak tékozló rombolásának, Sényer Jánosnak pedig Isten követe, Liszt ad elégtételt és föloldozást.

A harmadikban és a negyedikben a gonosz erők győzedelmeskednek: a puhány könyvtáros Koleszár Bélának, a *Margit* Mefisztójának marionett-figurájává válik, Bakó Andrást pedig rezignált tehetetlensége juttatja a vámpírsereg vezéri szerepkörébe. Csak az ötödikben, az *Én, Thészeuszban* távolodunk el a kétpólusú krisztianus-

világképtől, ám ez a behátrálás az ógörög mítoszba nem jelent elidegenedést világunktól, hiszen a helyszín, a szereplők, a motívumok összekötik a többivel.

Az első négy műben közvetve-közvetlenül érvényesül a transzcendens világ befolyása, mintegy igazolva a Jóisten szavait: „Ezt az egész emberi világot azért találtam ki, mert már elviselhetetlenül szomjaztam valami *transzcendensre* . . .” (*Vasárnap délután* — kiemelés tőlem V. M.). Túlnanról ideát a túl, s ha egyszer Örkény-pózba állhatunk akkor is, ha nem akarunk nevetni, akkor nem is fogunk, mert a korántsem értelmes, áttekinthető világunk csak a nevetés segítségével lehet elviselhető (gondoljunk a Sárdi Főispán-ságra vagy a Bócsai Sógunátusra!). Az ötödik kisregényben tanúi leszünk egy átlénygülésnek: kikről is szólnak a mítoszok, monsieur Lévi-Strauss?

A szerző a három személyes vallomást sugalló művében a legszemélyesebb ént „kiadva” ezeket a félelmetes határhelyzeteket a hétköznapi lét szintjéről filozófiai, szakrális magasságokba emeli, ugyanakkor a felhasználás esetek köznapisága, (közönségessége) és az egyes szám első személy minden olvasónak lehetővé teszi az azonosulást, aki ebben a válságos világban, életében támaszt keresve (vagy éppen kérdései elől menekülve) Baka alkotásait kezdi olvasni.

A szerző írásaiban nem haladja meg a műfaj (az elbeszélés, a kisregény) eddigi eredményeit, lehetőségeit, nem hágya át korlátait. Szokványos cselekményvezetést üdit *A kisfiú és a vámpírok* többszölamú kísérlete, eszünkbe juttatva a *Vasárnap délután* vadászatát, a *Szekszárdi mise* milleniumi kiállításmagyarozatát. A művek nem akarják meglepni az olvasót, azt kap, amit vár: olvasmányt. Ám éppen ezzel a lefegyverző egyszerűséggel, nyíltsággal vonja varázsa bűvkörébe. A visszatérő témák: a hit, a szerelem az eszmények világa és a valóság kapcsolata átszövődnék az életműből ismerős motívumokkal. Ezt a hangulatot intonálják és erősítik meg a nyitányként is felfogható lírai alkotások. Így az egész a toposzok, allúziók, evokációk, reminiscenciák és déja vu-k dzsungelébe vész. Azaz mégsem, mert Baka képzelet világában minden szónak pontos helye van, káoszról szó sincs. Példaként idézném a sikeres szószölamú kísérletek mellett az *Én, Thészeusz sötét* labirintusát, vagy egy kisregényt, a *Margitot*.

Intellektuális kaland lesz az olvasás, ismeretlen-ismerősünkké válik a diák (*Vasárnap délután*), a karnagy (*Szekszárdi mise*), a könyvtáros (*Margit*), a segédlevéltáros (*A kisfiú és a vámpírok*) és az előfelvételis katona (*Én, Thészeusz*). Az értelmiségi lét peremvidékén élnek ők, elesttségük és sebezhetőségük rokonítja velünk, de

mégis mások, mint mi — másságuk egyik magyarázata a miszticizmusra marad. Amiről Baka ír, az a nagyregény témája lehetne. A kelet-európai kisváros, a véletlenségből fakadó tehetetlenség önsorsromboló megvált(hat)atlansága. Ady és Széchenyi magánya érzékeltethette ezt a válságot (*Háborús, téli éjszaka* 1977, *Döbling* 1983), de a téma igényes feldolgozása a nagyregényben még nem született meg. Baka kispórázát ír.

Az író művei beleillenek egy sorba, amelyet Borges, Bulgakov, Hoffman, Kiš neve fémjelez. A „mágikus realizmus” öndefiníciója nem újítás, hanem kapcsolat a romantika idején kidolgozott alkotói módszerrel, amelyet a 20. század tovább gazdagított. A téma maga az élet; a gazdátlan lelkek itt bolyonganak Isten labirintusában és nem menekülhetnek a bűn Minótaurusza elől. Isten és a Sátán játszma (legyen sakk vagy kártya) még nem dőlt el, még tétek vagyunk, de a győztes Thészeuszok sorsa is előre eldöntött: „A Minótaurust legyőztem, nemsokára diadalt aratok a kentaurok felett is, megküzdök az amazonokkal, törvényeket adok Athénnek, leszálok az Alvilágba, elrabolom Helenét, s végül — anynyi véres győzelem, lesújtó kudarc és csalódás után — Szkhürosz szigetén a féltékeny Lükodémész a tengerbe taszít majd.” (*Én, Thészeusz*). Ez lehet a csodálatos, kalandokban és élvezetekben gazdag, vágyva vágyott élet. Pedig ez éppen úgy nem jut a kiskatonának, mint ahogy Bereményi Géza kiskatonájának sem, aki részegségéből ocsúdva-józanodva csak bámulja az új gazdasági mechanizmus világában is tovább gazdagodó férje oldalán sétáló kamaszszerelmet, Szukics Magdát. (Gothár Péter: *Megáll az idő*) Ó, az az isteni ajándék! „Még tizenöt év múlva is elutazol majd egy Duna-parti kisvárosba, mert valakitől azt hallottad, hogy odament férjhez, és egész nap járni fogod a város utcáit a nyirkos, decemberi hidegben, hogy véletlenül találkozz vele, és a cipőd átázik a lucskos hóban, a kezed lilára fagy, mert a kesztyűdet a vonaton hagytad. . .” (*Vasárnap délután*). Azonban a fiú nem Szindbád (Krúdy novellája jut eszünkbe, a *Női arckép a kisvárosban*), neki sem ez, sem egy másik találkozás (*Margit*) sem sikerül. Vagy gondoljunk Sényer János nyomasztó világára, amelynek alanya hol az egy évben, egy hónapban is azonos családi háttérben született Liszttel kénytelen összemérnie magát, hol pedig azzal a gyávaásával kell szembe néznie, amely elvesztette vele Terézt. Baka világa sötét, nem véletlen, hogy hiányzik az idill és a megbocsátó humor a művekből. A gúny, a groteszk, a szatíra csak időlegesen fedi, de nem feledteti kényelmetlen érzéseinket.

A *Beavatások* — beavatások. Mibe avatnak be a Szekszárd — Sárd tereben játszódó, 1848-tól a XXI.(?) századig ivelő történetek? Kell-e ez a

beavatás? Bár a konkrét helyszínek leszűkítik, ám a kalandok biztosítják a feloldódást: fogadjuk el Baka szerepét. Szükségünk van arra a létélményközösségre, amelyet a szerző teremt meg, amelyben nemcsak az íróval válunk, válhatunk eggyé, nemcsak múltunk szeleteiben vagy képzelt jövőnk (jelenünk tükré, de torzít) cserepeiben ismerünk, ismerhetünk önmagunkra, hanem megtanuljuk, hogy egyes vagyunk kortársainkkal, egyesek vagyunk magyarságunkkal. A fölismerés, a ráismerés a megismeréshez vezet bennünket.

A kötet tenyerünkbe simul. A választott festő, a szegedi Pataki Ferenc képzelt táján bolyongó nőalak figyelmeztet arra: mégsem lesz könnyű olvasmány ez a könyv. A képi világ egy korábbi, rendezett állapotra utal — lehet, hogy a kapun túl minden másképpen van? Az antik világ misztériumai titokzatosságukkal és zártságukkal vonzották a hívőket. Baka István beavatást ígér, s aki rászánja magát az olvasásra, az más emberként teszi le a könyvet — bizunk abban: jobb emberként (de legalábbis kedvet kap a többi kötet olvasásához is). (Pannon)

Varga Magdolna

A hasadt teljesség

Horváth Elemér: A szélrózsa gyökerei

Kevés emigráns költőnek adatott meg, hogy élményeinek és a nyelvnek vegyes nyersanyagából önálló és újszerű világot teremtsen. Konzervatív szemlélettel is lehet szép verseket írni, de az ilyen líra terhe a túlságos kötődés a múlthoz, a jelen elutasítása, vagy panaszos ostorozása; az avantgard költője pedig, aki a múltat, mint balasztot vetné ki a művészet kosarából és csak az újítás mikéntjeire koncentrálna, más módon vét a kreativitás eszménye ellen. Horváth Elemér kivételes eset, mert egyrészt bátran (már-már gátlástalanul) él a modern versbontás eszközeivel, de ugyanakkor egy olyan lírai ént állít előtérbe, amely szüntelenül diakronikus viszonyban áll az idővel: jelenében a múlt kérdez rá a jövőre. Ezzel verseiben gyakran sikerül teljesség látszatát keltetnie, viszont — mivelhogy ugyanakkor kétfelé hasadtnak tételezi magát — a teljesség elemei állandó vonzásban és feszültségben vannak egymással. Horváth lírájának emblémája ezek szerint alighanem a *hasadt teljesség*.

Mindezt első magyarországi kötetének (válogatott verseinek) alapján mondjuk róla. *A szélrózsa gyökerei* egészen szép és súlyos kötet. Egy olyan költő arca bontakozik ki belőle, akit eddig — ilyennek — nem ismertünk. Ismertük ugyan